ԵՐԱՍՏԱՆ

Տարարատան Լուրեր

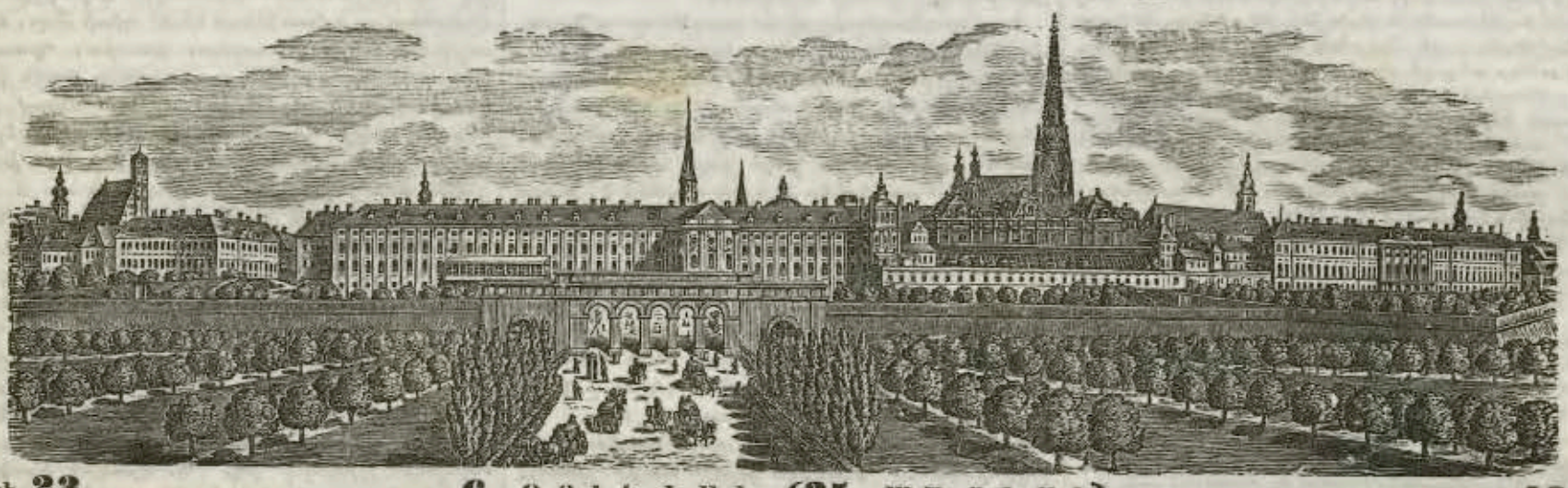

Թիւ 23 — 6 ՅՈՒՆԻՍԻ (25 ՄԱՅԻՍԻ) — 1848

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՎԻԵՆՆԱ. Չանազան լուրեր։ Խաղալիսի պատերազմին լուրերը։ Թրեսա։
ԳԱԼԻԱ. Ընդարձակ ժողովքին դործքերն ու որոշումները։ Ազգ. լուրեր։
ԳԵՐՄԱՆԻԱ. Ազգային ժողովքին որոշումները։ Մայնի խռովութիւնը։
ՍՊԱՆԻԱ. Տ. Հենրիկոս Պուրսոն։ Անգղիայի դեսպանը նը վրնասուի։
ՍԻԿԵԼԻԱ ՈՒ ՆԵԱՊՈԼԻՍ. Վերջին գեպքերը։
ՀԻՍՊԱՆԻ ՏԷՊՈՒԹԻՒՆ. Ազգ. լուրեր։
ԱՆԳԼԻԱ. Իրաւունքի լուրեր։
ՕԶԴԻՒՆԻԱ. Խորհրդարանին խօսքերը։
ՄՈԼՏԱՒԻԱ. Վերջին խռովութեան պատմութիւնը։

ՎԻԵՆՆԱ, 5 ՅՈՒՆԻՍԻ

ՄԱՅԻՍԻ 30ին Կայսեր անուան օրը աս տարի ժամանակիս պարապանքներուն համար լուսաւորեցաւ։ Քաղաքացի զինուորներն ու ազգային պահապանները իւրաքանչիւր իրենց ժողովարանական նկեղեցին ժողովուեցան ու Կայսեր կենաց համար մատուցուած պատարագը տեսան։ Իրիկունը թէ քաղաքը եւ թէ արուարձանները լուսաւորուեցան։

— Վերջին յուզմունքներէն ետքը քաղաքը միշտ հանդարտութեան մէջ է, ու օրէ օր կը խաղաղի։ Պատնէշները բոլորովին քակուեցան ու աւրուած փողոցները շտկուեցան։ Կառավարութիւնը կէս մը խաղիայի մէջ զինուորի կարօտութիւն ունենալով ու կէս մ՚ալ քաղաքը մաքրելու ու անգործ մարդիկը գործս հանելու մտքով սկսաւ կամաւոր զինուոր ժողվել։ Հայց բանտարկեալներուն մէկ մասը մնացեալով որ եթէ աս բանս ըլլայ նէ, իրենցմէ շատերն ալ պիտի հեռանան, ու եւրէն իրենք քիչ՝ որ պիտի՝ մնան, դէմ դարձան, ու բազմութեամբ ան դիպուածէ շինած անանկներուն վրայ յարձակեցան, որոնք քաղքիս շրջապատը եղած պաշտպանութեան վրայ շինուած էին, որ տէրտէրներ մարդիկը մէջը նստին ու գրեն, զարկաւ, կոտրեց, աւրեց։ Բայց ետքը ուստեղանները քանի մը հոգի եկան զիրենք համոզելու որ նոր կենան։ անանկները նորէն շինուեցան, ու կամաւորները սկսան գրուիլ։

Քաղքիս հանդարտութիւնը պահելու համար կառավարութիւնը քաղաքացիներէն, ազգային պահապաններէն եւ ուստեղներէն կազմուած ժողովք մը հաստատեց, որն որ ամէն կերպով կը ջանայ որ մէկուն ինչքին ու սեպհականութիւնին վնաս մը չհասնի, ու անգործները բռնուին։ Այս ժողովքին առաջին գործքն եղաւ, ան երեւելի անձինքը թող տալ, որոնք Մայիսի 26ին խռովութիւնացը առաջնորդ եւ ուստեղները բռնած բանտարկած էին, ու իրարու տէրութիւնը տալի վիճակը դարձնելու աշխատողներ դատաստանի կանչել կ՚ուզէին։

Հիմա ժողովքդեան կիրքն ալ բոլորովին ինչած է, ամէն մարդ կը բաղձայ որ Կայսրը Վիեննա դառնայ։ բայց կ՚երեւայ թէ Կայսրը դիւ մնալու դառնալու միտք չունի։ ինչու որ սոսա տէրութիւնց գեսպաններուն կոչմանէ հրաւէր դալով՝ ամէն ալ ճամբայ եղան ու Ինսպրուգ գացին, այն որ Կայսեր մնալու դալուստը չըկրնար նշանակել։ Գեսպաններն ալ Կայսրը Վիեննա դառնալուն վրայ այնչափ հոգութիւն չեն ցուցներ, դանկ մինչեւ որ Վիեննա հանդարտի, կամ քաղաքացիք երաշխաւորութիւն տան որ ալ ասկէ նոր զէնքով ոտք չեն ելլեր։ — Ամէն դատաստ կը քաղձայ որ Կայսրը իրեն ցցելու թեան դայ։ Այսինքն վերջերը Պոհեմիացոց ու Մաճառներուն խրկած պատգամաւորութիւնը Կայսեր ներկայացաւ, ու անանկ սիրով ընդունուեցաւ, որ մինչեւ Վիեննայի լրագիրներն ալ սկսան նախանձ ցուցնել։ Կայսրը առ երիս ազգերուն ալ հաւատարմութիւնը գովելէն ետքը՝ խոստացաւ որ թէ Բրակա կ՚երթայ կը բնակի եւ թէ Օֆրն (Մաճառիստանի մէջ), եւ առանձինն Պոհեմիացոց խոստացաւ որ եթէ ինքը ուշանալու ըլլայ, անշուշտ իր եղբօրորդին Փրանկ. Յովսէփ իրենց կառավարը՝ որն որ հիմա Ռուսոնքիին քովն է, իրենց կը խրկէ։

Պոհեմիացիք Կայսեր վրայ որչափ մեծ սէր ալ ունենան, ի վերայ այսր ամենայնի Վիեննայի կառավարութիւնն դլխ քաշելու, ու առանձին պոհեմիացի կառավարութիւն ունենալու բաղձանքին ապաս չեն։ Այց Վիեննայի վերջին խռովութիւնները անոնց աւելի եւս դրդռելու պատճառ եղան։ Ալոդ էն Մայիսի 15ին դէպքին ու Կայսեր Վիեննայէն հեռանալուն վրայ ժողովուրդն ու մանաւանդ ազգային ժողովքին՝ նոր առաջամանակեայ կառավարութիւն մը կ՚ուզէր դնել, որ Վիեննայի պաշտանեանները ժողովքին բաղարովին անկախ պիտի՝ որ ըլլար, բայց Դուն կոմսը զիրենք հանդարտեցուցած էր։ Այսիսի 26ին խռովութեանցը վրայ նոյն Դուն կոմսը գլուխ եկեր է, ու Մինք ազգ ուսանողներէն կառավարուիլ չենք ուզեր ըսելով՝ առաջամանակեայ կառավարութիւն մը հաստատեր են, որ մինչեւ որ բանները շտկուելու ըլլան՝ զիրենք կառավարէ։ Այս կառավարութիւնն անդամներէն երիս հոգի Ինսպրուգ խրկուած են կայսրէն խնդրելու համար որ զիրենք հաստատէ։ Այց թէ աս բանը որչափ խռովութիւնդ պատճառ կրնայ ըլլալ՝ ամէն մարդ կ՚իմանայ։ Պաշտոնեաներուն ժողովքը ասիկա լսելով, աս բանս ապարդիւն հրատարակեց, ու Կայսեր մոտ խրկեց ազաչելու, որ չըլլայ թէ անոր հաւանի։

— Վերջերս Այսիսի 23ին եկած թուղթ մը խաղիայի պատերազմին վրայ եւսեի լուրերը կուտայ։ "Լրեկ Թուռն սպարապետի փոխանորդին բանակը (Սիւժանին դուքսատակը) 18,000 հոգի Ս. Պոնիֆաչիոյ բռնած տեղը Ռատեցքիին զօրքին հետ միացաւ։ — Լրեկ իրիկուան ատենները զօրաց հանդիպումին մէջ գտնուեցաւ, ու հազիւ ինքը զինքս պատերազմ ալցուելու կրցաց բռնել։ Այնկ խցի մէջ 30 միլիուոր պատկած էին, ամէնքն ալ ընտիր կազմեր երիտասարդներ. մէկուն մէկ թեւը ինկեր է, մէկալին ոտը փրթեր է, ու բոլորն ալ աս կերպով խեղդը (սիրեր) մնացեր են։ Այնուն վրայ մանաւորապէս սիրտս շատ եկաւ, որուն քաջը, որ պզտի սիրուն դեղեցիկ մէն էր, մեծ ցաւակցութեամբ ու գորովանքով քանի մը անգամ ետքեր կը պատատեր։ Երբիշ երիտասարդ զինուոր մը իր խոցուած թեւը ցուցնելով ինծի՝ ի՞նչեր թէ. Պա՛ս ալ հոգս չէ, վասն զի ես վեց հոգիէն աւելի Թիւմենդեցի մոռցուցի։ Աս խօսքն լսաւ ինծի վերին Աստուծոյ ազգու լիդուաւ. բայց արդէն աչքերը լիցուած էին։ Այնչափ զինուորներ մէյ մէկ դիւցազն էն։ Երբիշ խցի մը մէջ 40 Թիւմենդեցի ու Աստուծոյ պատկեր էին. ամէնքն ալ ընտիր կազմածքով. բայց ամէնքն ալ խեղդը անդործ եղեր էին։ Ասոնց հետ ալ մխիթարական խօսքեր խօսեցայ։

Սիւժանին դուքսատակը Ռատեցքիին հետ միանալու համար գացած ատենը՝ խռաղացոց ձեռքն եղած ու 8000 զօրքով ամրացուած Վիեննցա քաղաքը զարնել ուզեց։ Աս վախճանաւորին քաղքին վրայ 2000 հոգւոյ մը չափ Աստրիացիք խրկուեցան եւ սկսան կռուիլ։ Պատերազմը երկու օր, այսինքն Մայիսի 22ին ու 23ին եղաւ. Աստրիացիները քիչուոր ըլլալով ու զգալիկ թնդանօթներ ունենալով՝ բան մը չկրցան ընել ու քաղաքը չառած կռուէն դադրեցան։ Քաղքին մէջի խռաղացիները իրենց բազմութեամբն ու խաղալ թնդանօթներովն ալէկ կռուեցան եւ ամենեւին անձնատուր ըլլալ չուզեցին։ Այց այնպէս կ՚երեւայ որ շատ մարդ կոտրեցուցած ըլլան, ինչու որ Մայիսի 29ին Վենտիկէն թրեսատ կը գրեն որ Վիեննայէն հոն շատ վիրաւորներ բերուեր են։

Սեպտեմբերի կողմերէն գիշեր ցորեկ թնդանօթի ձայներ կը լսուէին, Ռատեցքին ալ գրածներուն մէջ նոյնը հաստատած էր. բայց միտպանայն աս յայտն ալ կուտար որ հիմա իր զօրքը Սիւժանի բանակին հետ միացած ու զօրացած ըլլալով՝ շատ հանդարտ Ինսպրուգիներուն վրայ պիտի՝ որ յարձակի։ Իրաւցընէ ամսոյս 3ին բանակին սուրհանդակ մը եկաւ, ու խմացուց որ Ռատեցքի սպարապետը 43,000 հոգով, 150 թնդանօթով ու Ռուսէնի 6 մարտիկներով Մայիսի 27ին գիշերը Վերոնայէն դէպ ի Մանդուա յարձակեր է։ Օրերը միանակ 3 օրուան համար պաշար մէկտեղ ասելի է, բերան կապքերն ու բանակին ծաղրութիւնները բոլոր հոն թողուցեր միանակ իրենց թեթեւ զգեստները ճամբայ ելեր ու շատ քալելով՝ նոյն գիշերը Ռասպրենկոյ թնչանունն բանակին դիմացը հասեր են առանց անոնց իմանալուն։ Ի դրաց գլխաւորը 15,000ով Վերոնայի պաշտպանութեան համար մնացեր է։ Գունդ մը զօրք ալ Դիւրոյէն Ռատեցքիին օգնութեան համար ճամբան տեսնուեր է։

Լուր փոյ ամսոյս 4ին Ռատեցքիին պատերազմի պաշտօնէին աս թուղթը հասաւ։

Մայիսի 26ին լրած որոշմունքս ձեզի ծանուցած էի, որ 27ին ու 28ին իմ դործս թիւնեռս պիտի՝ ասիմ. եւ իրաք ալ 27ին իրիկունը թեպետ լանդգրաֆութեամբ ձեռք պարկած բայց յաջողութեամբ կռուուած արշաւանքս սկսայ։ դիշերս եւ երկրորդ օրը ամսոյս 28ին իմ քաջ բանակս երեք մասս բաժնած դէպ ի Մանդուա ուստիկ քալեցաւ՝ որպէս զի զօրքը

թիւպէս շատ յոգնեցաւ, ասկայն պատերազմական հոգւով վառուած ու կորզուտորութեամբ նոյն իրականը Մանդուա հասաւ։ Բայց Մանդուայի կողմն երթալու թշնամին չմոռցնելու համար՝ Յեպատ Յովէ գնդապետին յանձնեցի որ ամսոյս 28ին ու 29ին Լիքնովի քնկատով էջ դեռեն վերին հովհաներուն մէջ թշնամւոյն ձախ թեւին վրայ յարձակիլ ձեւանալնե։ Ան շարժուեցաւ մեզ այնպէս յաջողեցաւ որ իմ բոլոր գօրութիւնս շատ մը թշնամւոյն ալ թեւին վրայ թափեցի, եւ 29ին կոնակս ուղղեցի Մանդուայի բերդին բլրոյով ու եռանի կողմանէ դարս թշնամիներէ վախ չունենալով՝ Մինչեւ գեռն անցայ ու թշնամւոյն ոնհամար պատերազմներուն բոլորովին անվնաս յաջողեցաւ, պարոնք Խոսրովիք Կարապետ յեռն մինչեւ Մանդուա Մինչեւ գեռեն ալ ու ձախ եղերքը վեր շարձակեմ ի վեր մեծ աշխատութեամբ չնեռ։ Բայց բոլոր բանակով ապահովութեամբ դաշտի վրայ եղելու եւ թշնամւոյն ձախ թեւին գիմացը կենալու համար՝ Մանդուայի մոտ ունար ձեռքն եկած Գարդանեմ ամուր տեղին վրայ յարձակելու էր։ Բանակը մեր ամենասիրելի Կարեր անուան տակին որ առ գերուտաբին նպատակին քաջութեամբ հասաւ։ Երբեք ժամ առատիկ պատերազմիչն եարբ Գուրդանեմն առնուեցաւ։ Երկու հազար խառացիք գերի բռնուեցան, որոնց մէջ 1 դնդապետ, եւ 66 պաշտոնական, մեկ խումբ Դէմոտրեցի զրոր (800—1000 հոգի) կան, դարձեալ իրենցմէ 5 մնդամոնի, 4 ոսպ վառոդ, ու 1 գրոշ առինք։ Մեր կորուստնէ մեռածներուն ու վիրաւորածներուն թիւը՝ 300 հոգւոյ չափ է, որոնց մէջը 40ի չափ պաշտոնականներ կան։ Այս օրուան պատերազմին պատճառն ան եղաւ որ հիմա թշնամւոյն քաղաքին ու կանակը բոլորովին ապահովութեամբ կրնամ շարժիլ։ Այս աս կռուոյն մէջ քաջութիւնս ցուցնողները միւսներն եարբ՝ կ՚ըսէ որ 30ին երկու գնդամարտիկս (corps d'armée) Մինչեւ գեռեն վեր գ�ի Պիպիոյ ու Զերեղանոյ կը գայեմ՝, եւ հոսուելն ալ պահեստի գնդամարտիկը (corps de réserve) դրի, որպէս զի ունար զրաղաքութիւնն ալ ես ընեմ։

Հիմա Գրամանդիին բոլոր շարժումն ան է՝ երեւայ որ Խառացիք չորս կողմն առնուլ ու պաշարել կ՚ուզէ — Մինչեւ հիմա եկած պատերազմական լուրերը փոքր ու ոչինչ բաներ էին, բուն երեւելի եւ որոշիչ գէպքերը ասկից ետքը պիտի գան։

Խառացիք Ալիլա Փրանգոյի մէջ եղած Աւստրիոյի վիրաւորներուն ու հիւանդներուն վրայ յարձակելով՝ անգթութեամբ մեռցուցին։ ասոր համար տահմանագլխին պլնուորներուն հրամանատարը պատուիրեց, որ իրենք ալ Խառացւոյ հետ անենոյ վարուին, եւ քաղութեամբ վրէժ առնուն, որն որ իրաք ալ կատարուելու կը սկսի։

Խառացւոյ լրագիրներուն մէջ աս լուրերը կը կարդացուին։ — Միլան, 22 Մայիսի։ Երկու որ վայրէ վրայ ասասկի անձրեւներուն համար Բեռքիկոյի զարնուիլը գադրեցաւ։ բայց 21ին էլ օրէն եարբ մերինները (Սարդինիացիք) նորէն սկսան գնդակոծել մինչեւ իրիկուն։ Մոնտելլա բերդը գրեթէ կործանեցաւ։ Թէնոմիք (Աւստրիացիք) երկու անգամ ձեռնակ գրոշը բացին, բայց Սարդինիացիք բանկ տեղ չտրին։ — Երկու ջոկ (bataillon) նեապոլեցւոյ յառաջապահները Բեռքէ զրաստոնին հրամանատարութեամբը Գերբա հասան։ — 22ին առաւուտ ժամը 6ին Խառացիք զրոքը սկսաւ նորէն Բեռքիկա զարնել, ու մինչեւ կէս օր տեւեց։ Երեքին տուած կրակն ալ շատ սոսկալի էր։ Այս միջոցիս մէջ բերդին մէջէն մեր սեւ սիւն մը դէպ ի երկինք կ՚ելլէ, որ քաղքին մէջ կրակի մը նշան է։

Տուրանոյ զորապետը Հասանի զրոքով Մայիսի 20ին Խառաւա էր, ու իր յառաջապահները Վիլլանցա կը գտնուէին։ Կ՚երեւայ որ Լանգարացիք պատերազմի կողմնակցութիւններ բռնուած են, ոմանք Սարդինիացւոյ հետ միասին, ոմանք իրենիշխան ըլլալ, ոմանք ալ՝ թէպէտ քիչ մնար՝ նորէն Աւստրիացւոյ հետ միասին կ՚ուզեն։

Վենեսիկ, 21 Մայիսի։ Այսօր գիշերը Ընդանիի զորապետին հրամանատարութեամբը դուռնդ մը զրոք Վենեսիկէն թշնամւոյն դէմ կ՚երթայ։ Կը յուսանք որ, կը դրէն, շուտով կը գտնէ ու կը դարձնէ, որն որ դժբախտ 8ու բանտոցին երբէք չպատահեցաւ, ինչ. որ մինչեւ հիմա 8ու բանտան թշնամին հոն կը մնան ուր որ չէ*։ Մանին ու Խոմագէոյ պաշտօնականներն ալ Ընդանիին դնդին հետ մեկտեղ էին։

— Մայիսի 27ին կէս օրէն յառաջ Խառացւոյ Նեապոլիտանցիները նորէն Թրեսամ Նեապոլին բերանը երեւցան, բայց առ անգամուն Նեապոլեցւոյ շարժումները մեկտեղ չէին, որոնք որ ինչպէս կ՚երեւայ Նեապոլոյ մէջ եղած խռովութիւնները լսելով՝ ետ դարձած հոն զոյգած էին։ Կէս օրէն ետքը Նեապոլիտանցիներն հրամանատարը քաղաք պատգամաւոր մը խրկեց որ, ինչպէս կ՚ըսուի, Վենեսիկի պատերազմ առնէ Ալեսանդրիացւոց առաջ՝ Վենեսիկի դրոշով նաւերը ետ պահանջէ։ Բայց աս նաւերը արդէն Մայիսի 19ին թող ալուած էին։ Ամսոյս 29ին նաւատորմիղը անհրաժեշտ եղաւ։ բայց մեկ երկու օր վերջը նորէն երրորդ անգամ հետուանց առնուելու սկսաւ, սակայն քաղաքին ամենուին շամոտիկցաւ, ու գարձեալ գնաց անհրաժեշտ եղաւ։ Կ՚երեւայ որ ուրիշ դիտում չունի, բայց եթէ ասիթ գտած ատենը Խառացւոց մարքն եղողները առ էլլալու դրդռել։ Ինչպէս որ արդէն Իտալիանցի ծովեղերքն ալ մտնեցած էր որ յանկարծ զրոք հանէ ու երկիրը ապստամբեցնէ, բայց քաղաքին ազգային պահապանները ոչ էլան, ունեցած փոքր նաւերնին պատրաստեցին ու լեռ չտուին որ Սարդինիացիք յանկարծ ոչ կոխեն։

Լրբ որ Նեապոլեցւոց ու Արպինիացւոց նաւատորմիղը առաջին անգամ Թրեսամ հասաւ, Վենետիկցիները խռովական նաւային զրոյ թիւնը անցաղթելի կարծելով, նոյն նաւատորմիղին ետ քաշուիլը ընդունեցան։ Վենետիկի մէջ ապած հրատարակած են, թէ Թրեսամ քար քարի վրայ չէ մնացեր, այրեր ապականեր աւերակ դարձեր է, ուստի անոր համար ալ հանդիսաներ ըրեր են։

Վենետիկի վարձառականութիւնը ամէն ազդերու եւ տերութիւններու ալ շատ սպառիպար ըլլալով՝ ամէնն ալ հոգ կը տանին որ առ ծովեղերեայ քաղաքին վնաս մը չհասնի, ամէն դիտոյ մինչեւ։ Միաբանելով նահանջելու կարգնեն նաւ. եկած է եւ իրարու պաշտպան կը կենայ։ Ընդհանուր առնուով Գադիցի պատերազմական շրջանաւն ալ եկաւ, եւ հասանելուն պէս ուզեց որ թնդանոթի նետելով քաղաքը բարեւէ։ Վաղքին կրնան նաւին հրամանատարին ըսին որ ասանկ առնն ամէն մարդ կասկածի մէջ ըլլալով՝ թնդանոթնելու ձայնէն շփոթութիւն մը կրնայ ծագիլ, ուստի պէտք չէ նետուիլ։ Բայց Ակոնտէին հրամանատարը պատասխան առաւ որ իմ կուսակցութիւնս ունենալ հրամանն ունիմ՝ որ վերջին առաջնանալ ճիշդ չէղբաս թիւն պահեմ, ուստի եւ. անոր համար պէտք է որ քաղաքը բարեւեմ։ Ի՞նչ ասեն քաղքին հրամանատարը յայտարարութեամբ մը բանը չորս կողմի իմացուց, եւ երկարդ սրը Ազոնտէն 21 թնդանոթի նետելով՝ քաղաքը բարեւեց, որուն՝ քաղքին բերդէն նոյնչափ թնդանոթով պատասխան տուին։

ԴԱՂԴԻՒ

Փարիզ, 22 Մայիսի։ Երեկ հասարակապետութեան հատատուելուն համար խնդութիւնն հանդէսը մեծ փառաւորութեամբ ու շքով կատարուեցաւ։ Նոյն օրուան ուրախութիւնը ամենեին դժբախտութիւն մը կամ խռովութիւն մը չմղոցուեց։ Բոլոր ազգային ժողովքը՝ Յամարդինն ու Պիշէ ժողովքին գահիրնցին հետ մեկտեղ զինուորական դպրոցին առջեւը բարձրաւանդակի մը վրայ կեցած՝ զանգի հրամով 300,000 քաղաքացի ու պատերազմի դիմորդներուն անցնելուն կը նայէին, որն որ առաւուանց ժամը 10էն մինչեւ իրիկուան 8ը տեւեց։ Հոսանքը 9էն մինչեւ կէս գիշերէն եարբը փարիզի ան կողմերը՝ լուսոյ ծով մը դարձած էր։ Երգեհոնի դաշտերուն մէջը եղած փառաւորութիւնը մարդ ոնդնելու բան չէ, կ՚ըսեն։

— Փարիզ, 23 Մայիսի։ Հոռոնալ ան 8էպա լրագիրը կը ծանուցանէ որ առջի իրիկուն լուր մը տարածեր է՝ թէ գործադրական իշխանութեան անդամներուն մէջ Մայիսի 15ին եղածներէն եարբ երկպառակութիւն ինկեր է, այնպէս որ ասկէ ետեւ մեկտեղ նոյն իշխանութիւնը վարել անհնար բան ճանչցեր են։ Երկպառակութիւնն պատճառը աս է որ, կ՚ըսէ Բրէօ լրագիրը, ընդհանուր ժողովքին անդամներէն ոմանք՝ ասոնց նոյն ընդհանուր ժողովքին գահերիցուն համար առաւ կանոններուն մէջ իրարու հակառակ կանոններ գտած են։ Լաւ կ՚ըսուի որ Դրեմիէօ արդարութեան պաշտօնեան պիտի՞ որ երթայ, ու անոր պերեմոն դիտի դրուի։

— Փարիզ, 24 Մայիսի։ Այսօր ազգային ժողովքը Պիշէ գահերիցը ժամը 1ին աս խօսքով բացաւ։ Պատգամաւորներ։ Ինծի պատիւ կը համարիմ՝ ձեզի ծանուցանելու որ այսօր Օրլէանի ցեղին Փրանկիսկոսի, Հենրիկոսի ու Լուդովիկոսի (Ժուանվիլի իշխանին, Օմալի ու Նեմուրի դքսերուն) ստորագրութեամբը Լուդովիկոս Փիլիպպոս ինկած թագաւորին գերդաստանին դէմ՝ պատերազմն վճռոյն հակառակ երկու բաներ ընդունեցայ, որոնք որ պարտ ձեր առջեւը դնեմ։ Առաջարկեմ՝ ձեզի որ ասոնք ժողովքս ան բանիս համար պատշաճ տեսնուած բաժիններուն յանձնուին։ Ձայներ եղան թէ կարդացէք ատ բաղդերները։ Կարդացուեցան։ ու ժողովքը որոշեց որ քննութեան համար մասնաւոր ընտրեալ ժողովքներու արուին։

— Ակից եարբը մեկ քանի տեղական խնդիրներ եղան։ անոնց վրայ որոշմունքներն տալէն ետքը պ. Տուռնէ ընարեալ ժողովքին կոչմանէ Լուդովիկոս Փիլիպպոսին գերդաստանին դէմ տրուելու վճռոյն խօսքի մէջ բերաւ, ու առաջարկեց որ ինչպէս որ Պուրպոնեանները ասոյին ճիւղին դէմ վճիռ տրուած էր որ Գադդիացւոց երկիրը մէջ մտալ ոչ չիրեն, այսպէս Օրլէանի ցեղին ալ նոյնը պատշաճ։ Խորհրդարանը ասոր խնդիրը 26ին դաւանման թողուց։

— Մայիսի 25ին նորէն մէջ գլխաւոր խոսակցութիւնը Լեհերուն ապատութեան վրայ էր։ Պ. Ալոմսքին իր հարցաքննութիւնները ի նպաստ Լեհերուն նորէն ընելէն ու ցուցնելէն ետքը՝ թէ Լեհերը Գալլիացւոց սպառութիւնը ընդունելու իրաւունք ունին, պ. Վաւէն վճռով հասատատելու առաջարկութիւն մ՚ըրաւ, որով Գադդիա անունը ով որ Լեհաստանին բարեւելը Եւրոպայի մէջ մեռնելնաւոր գործոնները (Աւստրիա, Իռուսիա, Պրուսիա) կը սարսի որ աս թագաւորութիւնը նորէն կանգնուի։ Առաջին ու պիւշար ոչ նոյն մարքով խօսեցան։ Բայց Պեռոտ Պոնապարտիք բեմն եկաւ, ամենը մոռցուութեամբ կը նայէին։ Իմ խորիմանձն աւելցաւ գլխաւոր պատճառն աս է որ, ըսաւ, Լեհաստանի խնդիրը բուն գաղղիական ու ռամիկապետական խնդիր է։ Բայց եւ այնպէս ես պ. Վաւէնին ըսածին՝ թէ Լեհի թագաւորութիւնը շուտով կանգնելու է, դէմ պիտի կենամ։ Վաւէն նախ կը պահանջէ որ շուտով երեք հիւսիսային տերութիւններուն հետ Լեհաստան ապատ թող տալու վրայ խօսք ըլլայ, որն որ իրր թէ պատերազմ հրատարակել ըլլալով՝ Գաղղիա մեկէն 100,000 զօրակոն ոնոնց դէմ ոտք հանելու կը սարսռուի։ Երբարդ ինչ (պ. Վաւէն) կ՚ըսէ որ Գաղղիայի ազգային ժողովքը՝ Գրանդ-Գուրդի խորհրդանոցին հետ հաղորդութիւն ընէ, որպէս զի Գերմանիայի միջոցութեամբն ան խնդիրը կատարել կամ կատարելու սարքել տայ։ Այս ճամբով բան չլլար, ինչու որ ազգային ժողովքը մը ուրիշ ազգային ժողովքի հետ հաղորդակցութիւն կամ թղթակցութիւն չրնկնար ընել։ Իմ կարծիքս աս է՝ որ աս բանս մեր գործադրական ժողովքին ձեռքին ըլլայ, որն որ նախ մէջ մտնելով՝ Վիեննա ու Պերլին պատգամաւորութիւն խրկէ ու Աւստրիան ու Պրուսիայն խնդրէ որ 1815ին ու 1848ին Վարսի մէջ եղած Լեհաստան ապատելու խոստմունքը կատարուի։

Այս խօսքիս պ. Վաւէն զարմացաւ, որովհետեւ խարդախութիւնն ճամբով բանը բընցնելու խորհուրդ կար, ուր ինքը կը պնդէր թէ պատերազմով չէ թէ պատգամաւորութեան ճամբով Լեհաստան կրնայ ազատուիլ։ Այս խօսքերուն վրայ, ըսաւ, պէտք է որ հիմա հին ոտոտքին գործոց պաշտօնեան (Լամարդին) իր միտքը ասէ։ Բայց նախ վերջին եկած բարերուն համար Լեհերուն խնդրութիւնը նկարագրելով՝ խորհրդեան դարձը շարժել ուզեց։ Երբը պ. Լամարդին բեմն եկաւ, որուն վրայ ընդհանուր լռութիւն մը սկսաւ։ Բայց աստ սկսաւ թէ ինչպէս աս Լեհաստանի Նեմենին վրայ չէ թէ միայն Գաղղիայի, հապա Անդղիայի խորհուրդներուն մէջն ալ դատն սրտով խոսուած է ու պիտի խոսուի։ Գաղղիա իր քաղաքականութիւնը փոխած չէ, առաջանակեայ կառավարութեան սկզբունքներուն հաւատարիմ մնացած է, դեռ մեկը չկրնար զինքը սոգտանել թէ երբեք որ մը անձնասիրութեան անսացած ըլլայ։ Հասարակապետութիւնը՝ ան մէջ չմտնելու ու չարտաքսուելու սկզբունքներուն հաւատարիմ պիտի մնայ։ Մեն ազգ պէտք է որ ինք իրմէ քաղաքականապէս յառաջ երթայ, ինչպէս որ Թէզիրացւոց, Խաղաղացւոց ու Գերմանացւոց վրայ բաւական տեսնուեցաւ։ Այս մասնաւորութեան սուդիր շատերը հակառակ են, ու կ՚ըսեն թէ ասիկա ժողովքը ստար տերութեանց ձեռքը տայ է, թոյլ եւ փոքրոնկոտ մը է, բայց միակ ուղիղ սկզբունք է, ուստի Գերմանիա, Հունգարիա, ու բոլոր խաղաղ յայտնի երեւցան։ Պ. Լամարդին ասոնք ըսելէն ետքը՝ Շամպերի յարձակելու վրայ եղած ու արդէն ազգային ժողովքին առջեւը դրուած պաշտօնագիրները (dépêche) կարդաց, նոյնպէս Պիլանին եկած երկու թուղթ ժողովքին հաղորդեց, որոնց մէկը Միլանի առաջանակեայ կառավարութենէն մեկայն ալ հոնտելոյի հատարակապետականներուն ընտրեալ ժողովքէն էր, ուր Գաղղիայի մէջ մտնելը կը մերժուէր։ Պ. Լամարդին խօսքը յառաջ տարու ընելով, Լեհաստանի խնդիրը խաղաղի խնդիրէն աւելի դժուարին է։ Մտադիր է՝ հատարակապետութիւնը պէտք չէ որ ետ քաշուի, բայց ընդհանուր ընկերական կենաց օրպիսութիւնն ալ միջոց պիտի դնէ։ Մեկէն յարձակում ընել, ինչպէս ոմանք ըլլամ կը բաղձան, կարելի չէ։ Երեք հոգեվարքով աստի ճամբու մը ձեռք զարնենք, մեկէն

գաղղիայի կապը հիւսիսային տէրութիւնց հետ կը խզէնք։ Այս ըսելէն ետքը՝ Փոյնի դքսութեան մէջ պատահածները ժողովքին աչուրը դրաւ, ու Պիւրինի գահէն հետ եղած քանի մը պաշտօնապէս կիներ հրապարակաւ կարդաց, որն ալ Երկրնկիկ անուանց, որով Պ. Լամարդին այնուհետև յայտնեցաւ, որ ժողովքը քաւորդ մը ընդհանուր հարկ եղաւ։ Գահերեցը ծանոյց որ ժամը Տին նորէն ժողովեմ։

Այրը որ նպէրն ժողովեցան Պ. Լամարդին սկսաւ խօսքը յառաջ տանիլ։

«Հնգեր յայտնած ծանօթութիւններս, ու իրապէսնէ ուր ինքս զանազան լուրերս որոնք նշանակ հաղորդեցի, բաւական պիտիան ցուցուցին որ Պրուսիա Լեհաստանը կոնգրեսը հատոր ըրած խոստմանները չէ թիւ միայն հաստատած չէ, նոյնս կատարելու ալ սկսած է։ Նոր Լեհաստանի կազմակերպիչներ ըսելս որ Գրոդնոյի ու Կալիցիայի որոնք նշանակս վերջին ծնանելու կը փափաքին, ազատելք լեզուներ։ Այս հան ցնոր տուրդիս մեծ, ազատ ու անկախ ամբողջ մը պիտի ըլլայ, ու ցեղի ցեղի հետ, ընդհանրապէս հետ կռիւը պիտի վերջանայ։ Այս իրարանցելը ազգայնութիւններու թերթերն ալ ընդունեցին՝ իրարանցելը ժողովեցան՝ ինչ ու այդ լրագրաց ոմանցին է, ամենու միայն ամենաբարեմիտներ կը հաստատեն։ (Պաղնացոց) Գերմանիայի յանդգնութիւնը (բիւնաբեռեան) ամենը ապէ ոյժերնոցը։ Գաղղիայի կոմսանէ ու դրամի մէջ մնանել մը աւելորդ։ Նաեւ վատնուած է։ Չմոռ ոմանք երբեւ ոմիսի ու վատ բարեկամներին։ բայց նա կը հարցնեմ, մենք Գերմանիային այնպիսի քաղաքութիւն մը կրնայինք ընել, որ բոլոր Եւրոպայի գեմ խարհուեր։ Ամէն մարդ պիտի թէ պատերազմը ընդհանրական կամ քաղաքական կենաց վրայ ինչ ազդեցութիւններ կ'ունէ։ Արդ մենք մեր ներքին ընդհանրապէս կրնայինք խաղաղութիւն ընել։ Արեւմտեան Գաղղիոս, Հեղինոս ու Սպանիան ընդհանուր վատնուածութիւնն նեղակ ընել, ու հաղորդուած բիւրաւոր գարձուածներու շահը մոռնալ, որոնց պատերազմով կրնային հաղորդեն ընել։ Գիւնէք տարիներ, անմիջապէս Գերմանիոյ ներքեւ բան պատերազմ արամարքեր դրդիանիս օրշոմ է։ Մինչեւ 80.000 հոգի։ Ընդհանրապէս անկարելի էր որ բոլոր Եւրոպայի գիտնոյն երիտասարդներ, մասնաւորապէս Գերմանիայի, որն որ 80.000 հոգի կորցնիս կը կենայ, ու 250.000 ալ նոյնս նեանէն նեղաս ուներ։ Անժամանակեայ կատաղութիւնը այնպիսի արիութիւնս, այնպիսի տարան, այնպիսի ազատանոց զոյնաբանաւոր ըլլալ ձեր ուրիշ (Հանրաբեռ)։ Ի։ բեռն Լեհաստանը կամենանքս Հանոյ ինչ ընէլս է։ Երկրորդ անգամ Մոսկուա մեկ արքաւանդ ընելու է։ Ձէ։ Լեհաստանը ոչնոր է որ Գերմանիայի ձեռքին ազատի։ Իրարու, պաշտանեայ։ Իրարու Գաղղիայի բարեբարոյն դէմ եմ ան, իրարու հրդեհան՝ այն որ առանց Գերմանիայի միջոցագրութեան ազատեցրեցինք Լեհաստանն կանգնել կ'ուզէ։ Անցան երիտասարդութեան տեսնը դիտուածք՝ որն որ արարեր իրարանցի գրեր։ Ուրիշ ամենուս ալ ցուցուց թէ ինչ փոփոխութիւններ առաջնորդեցին, էթէ գլուխ պատերազմի կոչեր որոշեցին։ Պ. Վաւերնին Գերմանիոյ բարեկամութիւն դիր մը դրելու համար բրած առաջարկութիւնը՝ որուն դէմ նոյնպէս ընդունեցաւ։

Բայց բանաւորութեան հակառակ եմ։ Բարեկամութիւնը՝ որն որ իմանալու՝ ամենէն դանկաչի բաներ է, խարդաւանութիւնը մեր գիտնական իրարն (devise) է ու պիտի ըլլայ։ Թէ որ ու պատահի, յարգանութիւնը իրաւունք, ազատութիւն ու ինքնիշխանութեան կոչմը կը մնայ։

Պ. Լամարդին խօսքը լմընցնելէն ետեւ, Պ. Բաուէն ըսաւ թէ Պ. Լամարդին իր խօսքին մէջ պտկաս բան իմացուց։ Պ. Լամարդին այնպէս խօսեցաւ թէ 18 տարի յառաջ ինկած կառավարութեան առեն Անգլիոյ զրուցավարը խօսեցաւ։ Պատերազմ ուզողները անիշխանութիւն ուզողներն, բուն ռեակցիոնական են, աղատութիւն, հաստատութեան ու երջանկութեան սկզբունքը արիւնոցներ կ'ուզեն։ Այսպէս եղաւ նոյնն բնեն ելաւ, ու յետոյ օր Գերմանական խորհրդատուցին իմուզի գրելու աւանդարկս թեներն ետ կը կենամ, թէ որ ըսածս՝ չէ թէ իրրեւ պահանջում, այլ խնդրուած մը ընելու. առաջարկութիւն առնուն (ինչպէս Պ. Լամարդին առած է)։ Ես աւելնեն եղբը Մարան բեմ ելաւ ու ազգային ժողովքին կոչմանէ Գերմանիոյն խարհրդանացին գրուելու թղթին իրը օրինակ՝ գրուածք մը կարդաց։ ուրիշ երկու հոգի ալ առանկ թղթի մը ինչպէս գրուելն վրայ խօսեցան։ Նոր առաջարկութիւն մ'ալ Ազգովքին ըրաւ։ — Գահերեցը ամէն եղած առաջարկութիւններուն վրայ քուէ ձգել տալ ուզեց, բայց ժողովքը անոնք ամէնն ալ արարքին գործոց համար ընտրեալ ժողովքին յանձնեց։

— Փարիզ, 26 Մայիսի։ Այսօրուան ժողովքին մէջ՝ երկու օր յառաջ խօսուած Լուգովիկոս Փիլիպպոսի գերդաստանին տարագրութեան հրամանին վրայ քուէ ձգուեցաւ ու հաստատուեցաւ։ Քուէ ձգողներուն թիւն էր 695։ Նոյն գերդաստանին արտաքսման կամ տարագրա թիւն համար 632 հոգի քուէ ձգեցին, ու մնացեալ 63 քուէ ոչ որոշման դէմ եղան։ Այսր վրայ եկաղ անգամ, թէ որ ուրիշ հարկաւոր գէպքեր ըլլասնին, երկայն կը գրենք։

— Մայիսի 15ին խուսափիլեան պատճառները կամ՝ գրդռողները խիստ քննութեան մէջ են։ Լսուեր եղաւ. բանտարկութիւններ կ'ելլան։ Այս բանտարկութիւններուն մէջ թիւնդանիոյ հարիւրապետ մ'ալ կը տեսնուի, որն որ թեւերը ձեռքը ժողովքին գահերեցին սպառնալիքներ ըրած էր, նոյնպէս ուրիշ ծովային պաշտօնակիներ։ Լսաեւ Շարլ անունով եկեղեցականի մը համար բանտարկութեան հրաման ելաւ, որն որ ինքը գինքը իրմէն շինուած գաղղիական եկեղեցոյ մը կարգեր տալու կը չանար։ բայց ձեռք իշխանէն յառաջ թեղդիա փախաւ։

— Գիրգան երկրագործութեան ու վաճառականութեան պաշտօնեան ազգային ժողովքին պանդան առաջարկութիւններ պիտի ընէ, որոնց մէջը գլխաւորներն սոսկալ են։ Ա. Վարունի տեղուանքը պարարեր ընել։ Բ. Հանոյնի տեղանքը լրացնել։ Գ. Ջրանցներ շինել ու երկիրը թրջել կամ՝ ուղել։ Դ. Երկրագործութեան, վաճառականութեան ու արուեստից գարոց գնել։ Ե. Ուղղ ու ուժան միս ունենալու համար պաշարները լաւցնել։ Զ. Ազգային կանանչեղէնի պարտեզ ու ասոր նման ուրիշ օգտակար կարգադրութիւններ գնել։

— Գոտիպոս կղզին ամրոցներով ու թնդանօթներով սաստիկ կամրոցնեն։

Գ Ե Ր Մ Ա Ն Ի Ա

ՖՐԱՆԿՖՈՒՐԹ, 24 Մայիս։ Օրէնսդիր ժողովքին պատգամաւորներ Ընդհանուր Կանոնակարգ նոր ընտրուած ատենապետ գահերեցը կեսօրէն յառաջ ժամը 10ին բացաւ։ Հրաւերի խնդիր մը չկար։ միայն քանի մը ժողովքին վերաբերեալ որոշումներ ըրին։ — Մայիսի 29ին նոյնին մէջ գլխաւոր խնդիրն առ էր, թէ պարտք առ Ֆրանկֆուրտի ժողովքը օրէնսդիր ըլլալն պտա, վերին իշխանութիւն ալ ունի, կամ՝ թէ ընենք՝ իր ամէն որոշածն ու վճռածը՝ բոլոր Գերմանիա ընդունելու պարտական է թէ չէ։ Ժողովականները որոշեցին թէ առաջին ժողովքը իշխանական (souverain) է։ ուստի եւ կը հետեւցնեն որ ամէնքն ալ դէպքը է որ իրեն դլուխ ծռեն։ ասոր համար ալ կը պահանջեն որ մինչեւ հիմա եղած Պաղնակցութեան ժողովքը ցրուի։ Բայց առ որոշմունքները գեռ հաստատուն քանի չեն, մանաւանդ թէ եւ ոչ ալ է գործ գրուելու վճիռներ կը հանդիսին, որովհետեւ Գերմանիայի 38 ինքնիշխան տէրութիւններուն մէջ պզտիկ իշխաններէն գոյ ամէնքն ալ իրենց ինքնիշխանութիւնը կորսնցնելու, ու Ֆրանկֆուրտի խորհրդանոցին հպատակ սեպուիլ չեն ուզեր։

ԼԵՆՍ-ՏԱՐԲԵՏԻՑ։ Հաստատ է որ Մայնց քաղաքին ժողովուրդը դառն ու նախատական խօսքերով ու դաշնակցութեան զորաց Շէրվիկի մէջ ըրածները վար դարնելով՝ Պրուսիոյ պատերազմական զորքը կը գրգռէր։ մինչեւ շատ անգամ գիշեր առեն պահանոցի ու պահպանութեան համար փոդոցները պարող զինուորներուն վրայ հրացան պարպուած էր։ բայց զինուորական մեծերը ամէն եղանակու կը ջանային զորքը հանդարտ պահելու։ գժբաղդաբար մի քանի մարդ մեռան։ Ճոթը ծեծի գնաց։ Նոյն առեն քաղաքայի պահապանները գիշերով վրայ հասնելով՝ առանց հրաման կամ՝ իշխանութիւն առնելու՝ Պրուսիոյ զինուորներէն ասորին պաշտօնակալ մը բռնեցին ու կերրի պէս փողոցները պարտցուցին, եւ ուրիշ Պրուսիոյ զինուոր մ'ալ վիրաւորեցին։ ասոր վրայ երիտասարդ խռովութիւնը կ'ուզեցաւ։

Երեքշաբթի 21ին յայտնի երեւցաւ որ զորաց վրայ յարձակելու համար յառաջուընէ պատրաստութիւն կայ եղեր։ Իրիկուան ժամը 8ը բառորդ անցած՝ յանկարծակի ոստոստակ ու խռովութիւն մը եղաւ։ գնդապետն ամենքէն ալ արագ զորքը ժողվելու համար թնդանօթներ զարնուեցան, եւ Պրուսիոյ զինուորները ոմանք ղէնքով ոմանք անոգէն, մինակ կամ՝ շատ ու մեկտեղ զորանոց փութալու առաջնորդ՝ քաղաքայի պահապանները վրանէն յարձակեցան ու հրացանով, սրբոնքով ու սրերով ոմանք մեռցուցին ոմանք ալ վիրաւորեցին։ 22ին առաւուանց իմացուցաւ. որ զինուորներէն 4 հոգի մեռեր ու 31 հոգի վիրաւորեր է, իսկ քաղաքացիներէն 2 հոգի ծանր ու 2 հոգի թեթեւ վիրաւորեր են, ու մեկ ուրիշ մ'ալ գիշերը Պրուսիայի պահնորդէ մը՝ որուն գիմացն անցած՝ կը նախատեր ու վրան յարձակիլ կ'ուզեր, հրացանով զարնուելով մեռեր է։

Ներքին կառավարը տեսնելով որ ժողովուրդը ամէն տեսակ ղէնքերով ու Ըմբշամարտ լսուած զինուորներու ու քաղաքացի պահապաններու բաղմութեամբ երթալով աւելի կը գիրանայ ու զինուորաց վրայ յարձակելու կը սպառնայ, թէ զինուորաց ու թէ քաղաքացոց արեան թափուիլը խափանելու համար, զորքը պատնէշներու վրայ քաշեց, քաղաքը պատերազմի վիճակի մէջ հրատարակեց, ու կէս գիշերին աս յայտարարութիւնը ղրկեց տուաւ։ «Լսելի ժողովրդեան մեծ մասը արդէն ցրուած է, ու գիշերը հասած ըլլալով՝ ղէնքերը չեն կրնար առնել, անոր համար բերդին կառավարութիւնը՝ քաղաքայի պահապաններուն ու

* Մայնց կամ Մոդունտիա Եւրոպայի ամենէն ամուր բերդերուններէն մէկն է։ թեպէտ եւ լուն Շէոնենցարմդատի մեծ դրութեան մէջն է, բայց բերդը գերմանական դաշնակցութեան վերաբերելով Աւստրիացիք ու Պրուսիացիք մէջը բերդապահ զորք պահելու իրաւունք ունին։

ըմբշամարտներուն զէնքերնին թող տալու. որոշած ժամանակը մինչեւ կէս օրը ժամը 12 կ'երկարեցնէ. հաստատուն որոշելով որ նեմէ բոլորովին չհնազանդին, քաղաքը պատերազմ գոյնէ»։

Օգնքը խլոր գիշերը գնուորեալ պատրաստ կեցած էր։ Դէպ ի կէս օրը քաղաքն ծանուցաւ մը եղաւ, որ կ'ըսէ. Քանի մը հատ միայն դուրս ասներով՝ միւս ամէն քաղաքացի պահապաններուն ու ըմբշամարտներուն զէնքերը՝ ու բանիս համար որոշեալ դրաշնոտարին ձեռքը արդէն յանձնուեցան, ուսկից զինանոց պիտի տարուին, եւ մեծ դրամին վերաբերեալ զէնքերն ալ Տարմշտատ պիտի խուզուին։ Իսկ բնակիչներուն ձեռքէն որսի հրացանները, առրմանակներն ու. պարքները եռեւեռ կառնուին. եւ թէպէտ բան պաշարման վիճակը վերցուած է, բայց բերդի կառավարութիւնը հանդարտութեան համար դեռ խիստ ոստիկանութեան դրաշնութիւններ կ'ընէ։

Այնպի քաղաքայիքը անմիջապէս ան ձախող դէպքը Դրանդֆուրտի ժողովքին ծանուցին ու բերդին Պրուսիայի հրամանատարին դէմ բողոքեցին։ ժողովքը քննութեան համար իր մէջէն երկու երեք Եւսարիցի պաշտօնակալներ խրկեց, որ երթան ուսումնասիրեն ի տեղը քննեն ու իրեն տեղեկութիւն մը տան։ Պաշտօնակալները նա դարձան ու ասելի Պրուսիացւոց դէմ իրենց տեղեկութիւնը տուին։ ժողովքը ասոնք կոլմնակալի տեղ դրաւ, բայց դեռ վճիռ մը չտուաւ։ Այնպի ընակիչները կ'ուզեն որ Պրուսիոյէ ասկից նեղը ամենեւին բերդին պահպանութիւն չտեսնեն ու հետ քաշուին երթան։

Ս Պ Ա Ն Ի Ա

Յոն Հենրիկոս Պուրպոն՝ Թագաւորէն Հարիզբօրդին ու Թագաւորին եղբայրը, որն որ շատ ժամանակէ վեր Գաղղիա կը սրանդիտի, Գաղղիացւոց Հասարակապետութիւնը դրուելն ետքը՝ ան կողմը զարկաւ, ու Բիրբիոնեան քաղաքին Պատանիա խուսափեր թղթեր ու. յայտարարութիւններ կը խրկէր, որ Պատանիացիք զրգռուին ոտք ելլեն, Թագաւորին վար առնեն, ու հոն ալ Հասարակապետութիւն հաստատեն։ Թագաւորին ու իր կառավարութիւնը իրենց Պարսայի հիւպատոսին ձեռքով Տ. Հենրիկոսին հաղորդեցին՝ թէ ոչ ոք ան թղթերն ու. յայտարարութիւնները իրենն են եւ կամ՝ ինչ մոքի վրայ է։ Տ. Հենրիկոս բացայայտ խոստովանեցաւ գրով՝ ալ առաջ որ ան ամէն բան իր գլխին տակէն է։ Այս որ Սպանիոյ խմացուցաւ, Թագաւորին ոնմիջապէս Մայիսի 13ին հրամարակ մը հանեց, որով Տ. Հենրիկոսը իր Սպանիայի ազգայորդիի (infant) ասորմանէն ու պատուոյն իրաւունքներէն, պաշտօններէն, պատուոյ նշաններէն՝ թէ ունեցածներէն ու. թէ ունենալիքներէն կը զրկէ ու կը մերժէ։ Դարձեալ կը վճռէ որ ան հրամարակը տալուն պատճառներն ու աս բանիս համար հարկաւոր յիշատակարանները ազգային ժողովքին առջեւը դրուին որ վրան խորհուրդ ըլլայ։ Տ. Հենրիկոսին թագաւորութեան յաջորդութիւնը վրայ ալ պատշաճ որոշմունք պրուի։

— Մադրիտ, 13 Մայիսի։ Պատանիա ըսուած պաշտօնեաներուն կողմանէ լրագրերը կը ծանուցանէ թէ կառավարութիւնը Մայիսի 12ին Պուլուէր Անգլիայի դեսպանին ձեռքը իր անցագիրը (էքսէրդ) տուեր, ու պատասխանի է որ 48 ժամի մէջ Սպանիայէն ելլէ։ Դեսպանը ամենայն 13ին առաւուանց սրտաքին գործոց պաշտօնէին յայտարարութիւն մը տուեր ու. ճամբայ ելլեր է։ Ուրիշ օրը արդէն Մադրիտէն Լոնտոն սուրհանդակ մը իրրեւ կուռած էր, ինչպէս կը կարծուի, Պուլուէրին ձեռքը իր անցագիրը տալէրնուն պատճառը Անգլիացւոց կառավարութեան ծանուցանելու համար։

Լուգսպուրկի բնակիչներու լրագիրը աս Անգլիացւոց դեսպանին Մադրիտէն փոխուելուն պատճառը ասանկ կը պատմէ։ «Անելիայի մէջ, կ'ըսէ, Մայիսի 13ին Նուսասպրպոյի գեղին մէկ ջոկը ապստամբած էր ու. Կեղծ հասարակապետութիւն պոռալով՝ քաղաքին առջեւէն կ'անցնէր, ուր որ իրեն հետ քանի մը ձիաւորներ ալ միացան։ Այս գունդը եռ դարձաւ ու քաղաքապետին բնակած թաղին վրայ յարձակեցաւ, բայց փնտուեցաւ ու. պրպտուրտեցաւ քաղաքին դուրս ելլել. եւ Թագուհոյն հաւատարիմ՝ զորքը աս գունդը դէպ ի Բորվուկալի սահմանը հալածելու սկսաւ։ Այս որոշեալ աս ապստամբ դեղին առաջնորդը Բորվալ՝ Ընդ զինուցոց գեսպանատան հետ հաղորդակցութիւն ունեցող տիկնոջ մը մերձաւոր ազգական էր, անոր համար կասկած մը ելաւ որ աս ապստամբութիւնը անկից գրգռուած ըլլայ, եւ անոր համար դեսպանին անցագիրը ձեռքը տուին, որ 48 ժամի մէջ ելլէ երթայ։ Այս պատճառը ոչնչաչափ հաւանական չերեւար. բայց ինչ որ է նէ՝ ժամանակաւ անտարակոյս կ'իմացուի։

ՍԻՊԻԼԻԱ ՈՒ ՆԷԱՊՈԼԻՍ

Լեռնոտ մասերուն մէջ վայրկենական հանդարտութիւն մը կ՚երևայ։ Լաւ պաշտօնէից ժողովքը շինուեցաւ. Քարիպդի իշխանը խորհրդեան դահիրեց ու արտաքին գործոց պաշտօնեայ, Պոծելլի՝ ներքին գործոց ու հրապարակական կրթութեան պաշտօնեայ, Տի Թորելլէ իշխանը՝ երկրագործութեան, վաճառականութեան ու պաշտօնեայ, Քարապրոպա զօրապետը՝ հրապարակական շինուածներու, Ռուճերոյ՝ եկեղեցիոյ, շնորհաց ու արդարութեան, Տ՚Իսքիլլա իշխանը՝ պատերազմի ու ծովային զօրոց պաշտօնեայ եղան։

— Մայիսի 15ին մեռածներուն թիւը՝ ժողովրդեան մէջէն գրեթէ 1000 հոգի է, 500էն ուելի ալ հերուանցի եւ մէկ զօրապետ մը։ Խորտիկոյս Նաւատորիզը՝ Հերուանցիներուն զէնքէն փախած 3000 հոգի ընդունեցաւ։ Լոյնպէս Անդրիացոց շոգենաւերն ալ փախստականները կը պահեն։

— Մայիսի 20ին Լիմուզոյ հասած Գաղղիացւոց շոգենաւը լուր բերած էր որ ինքը Նէապոլսոյ առջևէն եկած ատեն՝ հոն նաւին կոիւ սկսուած է։

— Միապետը Մայիսի 16ին յայտարարութիւն մը հանելով՝ ասկնոնագրութիւնը հաստատուն պահելու խոստացած էր։ Բայց ասոր հակառակ Նէապոլսէն Մայիսի 17ին գրուած թուղթ մը կ՚ըսէ թէ աղգային պահապան զօրքը վերցուեցաւ, թէպէտ Թագաւորը վճիռ մը հանեց ու խոստացաւ որ սահմանադրութիւնը հաստատուն կը պահէ, բայց քիչ մը ատենուան հոնոր կը վերցնէ։

— Օտար սէրտիֆիկատները թագաւորին ըսբաւոր յայտարարութիւն մը առաւ ու իրենց աղգէրուն իրաւանց դէմ եղած բաներուն դէմ բողոքած են։

— Լէեարդէնի Մայիսի 18ին կը գրեն թէ Դաղղիացիներէն շատերը պոնք որ քաղքին մէջ պատնէշ շինելու օգնած ու գործակից եղած էին, բանտարկուած են, որոնք որ նախ բան խառնուածեան պատճառն էին, բայց աս բանտարկեալները առտարակոյս Գաղղիացւոց ծովակալին ձեռքը պիտի՝ յանձնուին, որ ապէն քաղաքը գնդակոծելու (Բոմբարդ) կը սպառնայ, թէ որ աղատուելու չլլլան։

ՀԻՌԱՄԱՅԻ ՏԷՐՈՒԹԻՒՆ

Հռովմէն Մայիսի 13ին գրուած թղթէ մը կ՚իմանանք որ Ս. Քահանայապետը Ատուծմէ Եւրոպայի ու Իտալիայի խաղաղութիւնն ու երկնից օգնութիւնը խնդրելու համար, հրաման տուեր է որ Ս. Պետրոսի, Լատերանեան Ս. Յովհաննէսի ու Ս. Մարիամ Ամէն Ատուած Հռոմի երեք կղեցիներուն մէջ Արքութիւնը տասներ գրուի, ու առջևը Եօթէր Սաղմոս ապաշխարութեան ըսելէն ետքը՝ ժողովրդեան ալ օրհնութիւն տրուի, որոնց նայն Ս. Քահանայապետը լեկատար ներգրութիւն ալ կը շնորհէ։

— Հռոմ, 17 Մայիսի։ Վիշերը ժամը դէպ ի 2ին եղած ժողովքին գունդ մը Ռուսաց պաշտօնէին (գենարալին) դրաստին առջևը ժողվեցաւ ու կայսերական կնիքը կ՚ուզէր վար առնուլ։ Պոշտանեան պատուհանին առջևն ելաւ ու ոմանին ըսաւ, որ աս գործքին Ռուսաց իրաւունքը հռոմայի վրայ կը բերեն։ Խուռներները աս ապառնալիքներուն ամենեին ականջ չէին դներ, մինչև որ քաղաքացի պահպանները ու ոստիկանութիւնը վրայ հասան ու զանոնք վանեցին։ Բնցած շատ մը ալ արդէն ասոր պէս բան մը փորձել կ՚ուզէին, բայց չյաջողեցաւ։ Կը կարծուի որ թէ Ռուսաց պաշտօնեան ու թէ հռոմայի պաշտօնեաները Ռուսաստան թղթեր խրկած ըլլան աս ձախող գիպուածին վրայ կայսրը տիրան առնելու։

— Վերջին լուրերը կը ծանուցանեն որ Վենետիկոյ գէրքերը հռոմայի վրայ մեծ ապէնցութիւն ըրած են։ Վաղքին հանդարտ բնակիչները գոյութիւն մը առնելով՝ իրենք ալ խռովարարներուն դէմ եղած ու ծանուցած են, որ ասկից ետքը ամենեին զարգիճանելու բանութիւն կամ իրենց գործքերուն արգելք մը պիտի՝ ըլլայ։ Աստ վրայ խռովարարները քիչ մը նա քաշուած կ՚երևան։

ԱՆԴՐԻԱ

Լոնտոն, 22 Մայիսի։ Բանի որ ճոն Միչել Նիուկէդի բանտի մէջ կը նստի, Տէսպլին Երիտասարդ Իրլանդայի ժողովքը ամէն իրիկուն բաղմութեամբ փողոցներուն մէջէն կ՚անցնի ու բանտին առջևը մեծ աղաղակ կիսցէ Միչել կը պուռայ կը կանչէ։ Մայիսի 26ին որոշած էին որ ապատաքոյ կարգի մեծ ցոյց մը ընեն, ոստիկանութեան պահանջողները բաղմութեամբ եկան Ս՚Օլայրը թատրոնը պաշարեցին. 50 — 60 հոգի չափ բռնեցին բանտ դրին, իսկ մնացածները փախան գացին։ Բայց նայն իսկ բանտարկածներն ալ երկրորդ օրը արձակուեցան. իսկ Միչելին դէմ տեղութեան կողմանէ դատաստանը սկսաւ։

— Իրլանդայի մէջ նոր Ոռիրիլի ընկերութիւն մը շինուեցաւ. նոյն իսկ Բողոքականներուն կողմանէ։ Օրէնսդիրները հրատարակաւ իրենց քաղաքացիին դրութիւնը (système) փոխելով՝ Ոռիրիլի ընկերութեան իրենց գաղտնակցութիւնը մատուցին։ Մայիսի 9ին Տէսպլիի մէջ ընկերութիւնը մեծ ժողովք մ՚ըրաւ, որուն մէջ որոշուեցաւ որ կրօնք՝ հայրենասիրութեան ամենէրին ոտքելք մը չէ, վասս մը շալալ թէ որ բողոքականները Իրլանդայի մէջ զօրանալ ուզելը թող տան, ու մեկալ կողմանէ ալ ուղղափառներուն մեծագոյն զօրութիւն ունենալը փախնալու բան մը չէ, թէ որ տերութիւնն ու եկեղեցին տակից նորը իրարմէ բաժնուած կը կենան՝ Ընդդիմայի ու Իրլանդայի իրարմէ բաժնուելուն պէս։ Այն ժողովքին մէջ վճիռ տրուեցաւ որ յայտարարութիւն մը շինեն, գուցէ նոր Թագաւորը գէմ միտք մը չունենն, միայն կ՚ուզեն որ նորէն Իրլանդայի խորհրդանոցը հաստատուի։

ՍԱՐԴԻՆԻԱ

Դանդիի խորհրդանոցին Մայիսի 22ին ու 23ին նիստերուն մէջը միայն նեղքին գործերու վրայ խօսուեցաւ։ 24ին խորհրդեան մէջ գլխաւոր նիւթն էր Նէապոլսոյ մէջ եղած պատահութիւններուն ու ջարդին դէմ բողոք մը ընելու, ու Ինքնիշխանի դիրութիւնը Ռիմինգէի հետ միացնելու վրայ։ Խոսքման վրայ եղած խորհուրդը մեծ տատակութեամբ ու բարբարամբ էր, որ որ Նէապոլսոյ Թագաւորը առերդում խաբեբայ կը կանչէին, մինչև Պ. Ռոմիլիա պինքը կ՚անիծանէր, թէպէտ աս խրմն ոնշոպէր վարմանքը վրայ խորհրդականներն ալ սկսան նեղանալ. ու խնդիրը չորոշուեցաւ. նոյնպէս երկրորդ խնդիրն ալ անանկ անորոշ մնաց։

ՄՈԼՏԱՒԻԱ ԿԱՄ ՊՈՒՂՏԱՆ

Մոլտաւիացի մէջ պատահած վերջին գէպքերուն վրայ լրագիրներով զանազան անմիջոց պատմութիւններ տարածուելուն համար՝ հոն եղած բաներուն տեղեակ ու ականատես մարդիկներէն քանի մը հոգի ճշմարիտը պատմելու բազմանքով իրար ետեւէն ալ եկած է նէ, անանկ գրեցին։

Բայց Պուղտիացւոց փնտրուարի մէջ բրած յեղափոխութիւնը (Էվենեմենտը) հասարակացնելուն վրայ մեծ ապրեցութիւն ըրած էր, բայց մանաւանդ երբ որ տեսան որ գրեթէ բոլոր Եւրոպան ապատութեան սիրով վառուած է, եւ նոյն իսկ Ասիոյեան սահմանադրութիւն առաւ, ան ատենը աւելի եւս բորբոքեցան. վասն զի կը տեսնէին որ իրենց սահմանակիցներն ու Պուդոմինոյի մէջ բնակող իրենց ազգակից եղբայրները նոյն ապատութիւնը կը փնտրեն. անոր համար կը բաղձային որ իրենց մէջն ալ քանի մը նորոգութիւններ ըլլան։ Ամենուն միտքը աս պատարագներով լեցուեցաւ, ուստի եւ. ամէն կարգերէն երկրին ազնուականները (պոյարները) ոկոան Եաշ մայրաքաղաքը գալ, եւ. Ապրիլի 8ին ժողովք մ՚ըրին ու որոշուած մարդիկներու ձեռքով աղերսագիր մը շինեցին, որուն մէջ իրենց դիրքերը այնչափ նոր բաներ չէին, որչափ եղած օրէնքներուն ճիշդ պահպանութիւնը, այս ինքն գեղացիներուն պահպանութիւնը (Ռէյ-ըեան) քիչ մը թեթեւցնել, ամենուն իրաւունքը ազէկ պահել, առուտուրը ծաղկեցնելու համար երկու դրամատան (պանկա) դնել, երեսի վրայ մնացած եւ Ռուսաց կեղտովը յարմարցուած գատաստանները բարեկարգել, տպագրութիւնը ազատ թողուլ, ազգային պահպան զօրք հաստատել կամ թէ ըսենք ժողովրդեան դէնք տալ, եւ. երեսփոխանութեան ոնենակը լուծել, ինչու որ երկրին իշխանը իր կողմնակիցներն ու ձեռքին տակը եղող մարդիկներն ընտրել տուած էր։ Այս աղերսագրին թէ սեղանցիներուն եւ թէ դրսեցիներուն բոլոր երեւելի մարդիկները ստորագրեցին ու իշխանին տարին, եւ երբ շուտով պատասխան ընդունելու խոստում առին։ Ապրիլի 10ին, երբ որ ազնուականները Ալեքսի Մուրաւիովայցին տունը ժողվուած էին, իշխանին կարմանէ մարդ եկաւ ու խնդրաց որ ինքը ամէն խնդիրները կ՚ընդունի, բայց երեսփոխանութեան ոնենկին լուծումը եւ ազգային պահպանութեան հաստատութիւնը շնորհել չուզեր։

Ժողովականները վերջինին վրայ այնչափ հոգ չընին, բայց երեսփոխանութեան չլուծուելուն վրայ տխրեցան, եւ մոքերնին դրին որ երկրորդ օրը նոյն խնդիրը իրենց ծերունի եպիսկոպոսին ընկերութեամբը նորէն իշխանին մատուցանեն, եւ յաւաղ տանելու ջանան։ Այս որոշումն ընելէն ետքը ցրուեցան. բայց երեսփոխանութեան ազնուականներէն 17 հոգի մնացին ան մէջը մնացին, որպէս զի իրիկունը ընկերութեամբ անցնին։ Ինչ մ՚ալ յանկարծակի 800 հոգւոյ չափ ռազմական ու ձիաւոր զինուորներ եկան տան առջևը անկուեցան, ասոնցմէ գլա 200 ,յելու զակ (հայոսա) Ընտուեաւ, ու 90 ալ նոր եկած Ռուս զինուոր, եւ տան գէմ թնդանօթ մին ալ շտկեցին։ Բանդ աւարտելէ՝ իշխանին երկու տղոքը Գեմետրիոս եւ. Գրիգոր էին։ Ալ երջինը հետը յիսուն հոգի առած վերի ելաւ, խուզը մնաց, եւ Ալեքսի Մուրաւիովի ազնուականը բռնել ուզեց։ անոնք ու անպատրաստ ազնուականները սարսափեցան մնացին, բայց իրենց վրայ յանցանք մը չտեսնելով՝ ըսին որ կամ՝ ամէնքնիս մէկտեղ կ՚երթանք, կամ՝ չէ նէ, մէկերնիս մէկ հոգւոյ բռնուելուն դէմ կը դնենք։ Գրիգորն ալ ոչ լսեց, հրամանները ճոթը անոնց կուրծքին վրայ կանգնեցնել տալով՝ ամէնը մէկտեղ առաւ բանը իջեցուց, եւ հոն վրանին հրամայեց որ տարին, բայց եղբայրը սոսկալով թող չտուաւ։ Հոն երկրին ասանկ երեւելի ազնուականները հրացաններու սուրներով (պէնկիրիզ) ազէկ մը շարաչարեցին եաքը՝ բարին ալ թաց շուանցներով կապեցին ու կաշկանդեցին, եւ. վարդ վրայ սուրհանդակի կառքի մէջ գնելով՝ պաղ գիշերուան մէջ առանց կապուկաչ գլխոտի դալաց տարին։ եւ. Ճամբան մէկտեղ գոյցոյ զինուորներուն շատուած շարչարանքը չմնաց։

Անկից վերջը մեկոյ երեւելի ազնուականներուն մանաւանդ Կոտանդնուպոլսի ու Թեգերոգրադի իշխանին դէմ ամրատանութիւն ընդունելուն տունը յարձակեցան, կողոպտեցին, ավարեցին, անարժան անկարգութիւնները ըրին, եւ անկոյնիներնուն մէջ պատկած ազնուականները բռնեցին, ու հագուելու թող չտուած՝ կապեցին ու գալաց խրկեցին։ Անոնք իշխանին տասակի բարկացան եւ վրան կրկնապատիկ առերութիւն ունեցան. ի վերայ այսր ամենայնի ինքը շատ մը ատորին մարդիկներու տակ կերցընելով շնորհակալութեան թղթեր հանել տուաւ, իբրեւ թէ բոլոր ըրածը ազէկ ու օրինաւոր ըլլայ։ Մնացն 12ին Պ. Դոցցնգուէ Ռուսատանի հիւպատոսը եղած բանին իմանալու համար Եաշ եկաւ, եւ տարտամ ընթացք մը ցուցուց, ոչ իշխանին եւ ոչ ալ ժողովրդեան կողմը հոգալով, Շատ տիկիններ իրեն ազաչեցին որ ազնուականները ազատել տայ, եւ ըսին որ Ռուսատանը երկրին ու բնակիչներուն պաշտպանն է, եւ ոչ թէ իշխանին։ Գոյցնգուէ առ երեսս ազատել տալու խոստացաւ, բայց զարձքով անոր հակառակն ըրած ըլլալու կասկած տուաւ, եւ աս հասարակ անանկ կը խօսուի որ իշխանէն կաշառ առած ըլլայ։ Մնացն 13ին բանուած ազնուականները Կալացէն Կապրիլի դիմացը Մաշինի ըերդը պիտի՝ տանէին, բայց օգը մրրկոյց ըլլալով՝ Կապրիլի քովը հանեցին ու կեցան։ Խանուածներուն մէկ մասը աս տարեմով փախաւ. ու Անդրիայի հիւպատոսին ապաւինեցաւ, որմէ թէպէտեւ Պոլսոյ կառավարութիւնը շատ անգամ ուզեց որ փախածները տայ, բայց անիկա չմատնեց, մանաւանդ թէ իրեն մէջը նորդութիւնամբը բարձրագոյն Պոնէն հրաման առնելու կը ջանար որ մեկայներն ալ ազատին։

Մնացն 24ին Ռուսատանի կառավարութեան կողմանէ Տիւհամէլ գրագիրը Եաշ հասաւ, որ եղածները քննէ։ Լեշմանը քանի մը ազուեստաւորաց եւ. վաճառականաց սակ տարով Տիւհամէլին առջևը հանելու համար շնորհակալութեան թուղթ շինել տուաւ, որուն մէջ ժողովուրդը Ռուսաց կայսրը պաշտպանութեանը շնորհակալ կ՚ըլլար, իբրեւ թէ անոր օգնութեամբը ու իշխանին իմաստուն կարգադրութեամբն ելլելու խուզութեան առջևն առնուեցաւ։ Բանակով Տիւհամէլը եղածներուն վրայ ճիշդ գաղափար չունենալ, ու վարձեան շնորհակալներուն լսաւ, թէ կայսրը յանձն չառնար; որ աս երկիրներուն մէջն ալ անիշխանութիւն ու սահմանադրութիւն ըլլայ, եւ իր հաւատարիմ դաշնակից Սուլթանն ալ ասանկ բաները թացարձակապէս արգելել կ՚ուզէ։ Այդպէս է որ Տիւհամէլը վերջին բանն իմացաւ, բայց իր առջի ճամբէն չխոտորեցաւ, անոր համար վրան կասկածի դրին որ ինքն ալ կաշառ առած ըլլայ։ Պուդրիշեն Ապրիլի 27ին գրուած նամակ մը կը հաստատէ որ Ընդդիմայի հիւպատոսը իրեն ապաւինած Մոլտաւիացի ազնուականները Ռուս հիւպատոսին յանձնած է, բայց աս գաղտնի որ ասոնց ոչ իրենքը, ոչ ալ անձնական ազատութիւնը պիտի՝ վտանգի։ Տանկի կողմանէ ալ Փաշա մ՚եկաւ, բայց կ՚ըսուի որ իշխանը անոր ալ ստակ կերցուցեր է, որպէս զի ուղղածին պէս դարձնէ։ Այս ամէն բաներուն համար ժողովրդեան դառնութիւնն ու ատելութիւնը որչափ որ կ՚աւելնայ, եւ ամէն կերպով իշխանը կը նախատեն, ու մինչեւ. հիմա շատ ալմուկներ հանած էին, թէ որ մնալերը կենցաղ Ռուսի ղօրքին չփոխեցնին։ Ասոնք իշխանին ալ ախտ. դոզի մէջ է, եւ. իր գահին վրայ հաստատուն մնալու համար ամէն ղոհը կ՚ընէ, ուր որ նիթէ խոհեմութեամբ քիչ մը դիմանելու ըլլար, ինքն ալ ասանկ անհանգստութեան ու ատելութեան մէջ չէր իյնար։